

WYKOPALISKA W HACOR

Każde wykopaliska prowadzone na terenach wspomnianych przez Biblię, przynoszą wiele często nawet nieoczekiwanych pozytywnych rezultatów zarówno dla samych archeologów jak również i dla bibliistów. Zwykle dla tych ostatnich są one potwierdzeniem prawdziwości danych biblijnych. Tak się też ma i sprawa z wykopaliskami prowadzonymi na terenie dawnego miasta Hacor.

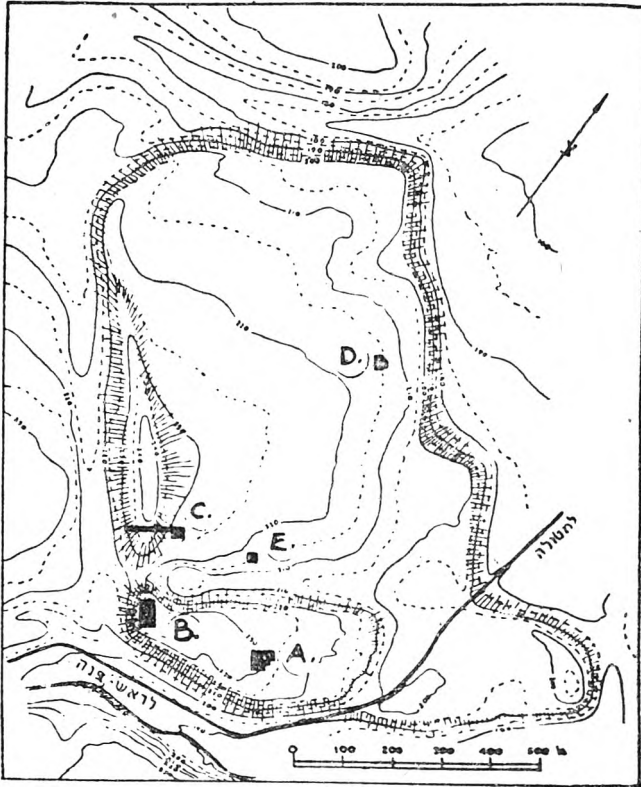
Wykopaliska te z ramienia hebrajskiego Uniwersytetu w Jerozolimie prowadziła w ubiegłym roku przez trzy miesiące (od sierpnia do października 1955) grupa archeologów pod kierunkiem Yigaela Jadina, syna znanego prof. Sukiennika. W ekspedycji brało udział 30 wykształconych specjalistów archeologów oraz 120 pracowników technicznych. Ekspedycja postawiła sobie trzy zasadnicze zadania do osiągnięcia: 1. Wykazać jaki jest charakter słynnego z dokumentów biblijnych i pozabiblijnych Hacoru. Czy był on tylko zwykłym obozem wojskowym, panującym nad kilkoma rozgałęzieniami słynnej podówczas „*Via Maris*“, wiodącej z Egiptu do Mezopotamii, czy może była to tylko jedna z większych zagród, albo też było to w całym tego słowa znaczeniu wielkie o wysokiej kulturze materialnej, prawdziwe miasto. Jeśli Hacor było miastem, to w takim razie kto i kiedy zadał mu ostateczny cios i zamienił je w ruinę? 2. Sprawdzić, czy dane biblijne o zdobyciu Hacoru i o jego świetności pod panowaniem Izraelitów mają swoje pokrycie w rzeczywistości, oraz 3. wykazać na podstawie tych wykopalisk ¹⁾ jedynych prowadzonych dotychczas na północ od jeziora Tyberiadzkiego, jak wysoką była w owych czasach kultura materialna całej północnej Palestyny. Czy ekspedycja osiągnęła cele, jakie sobie wytknęła?

Prace badawcze zaczęto prowadzić na szerokiej równinie, położonej ok. 14 km na północ od Morza Galilejskiego oraz ok. 8 km na południowy zachód od biblijnego jeziora Merom. Rozkopano właściwe wzgórze na przestrzeni ok. 600 m długości, 200 m szerokości, oraz ok. 40 m wysokości, a więc teren prawie dwa razy większy aniżeli Megiddo. Oprócz tego przekopano dokładnie płaskowyż ciągnący się na północ od owego wzgórza wielkości 1000 na 700 m otoczony z trzech stron głębokimi jarami a z czwartej wałem z ubitej ziemi dochodzącym do 15 m wysokości. Już sam ten wstępny opis wskazuje na mocno ufortyfikowany teren, na którym zdaniem Prof. J. Garstanga w razie potrzeby mogło się pomieścić ok. 30.000 ludzi z odpowiednią ilością wozów i koni.

Rezultaty badań można sprowadzić do następujących danych: 1). Wykopaliska prowadzono na terenie samego wzgórza po jego południowo-wschodniej stronie, na t. zw. „przestrzeni A“ (patrz załączony plan wykopalisk). Odkopanie 4 warstw ziemi, pozwoliło na od-

¹⁾ Prace wykopaliskowe prowadzone w latach 1928 na małą skalę przez J. Garstanga nie wchodzą tu w rachubę

krycie i zidentyfikowanie samego miasta 4 razy palonego i znowu odbudowywanego. Pierwsza warstwa od góry odkopana ukazała szczątki miasta z końca VIII w. Było to już wtedy niewielkie osiedle. Pod drugą warstwą znaleziono miasto zupełnie spalone. Pewne charakterystyczne cechy, jak zapadnięte dachy domów, naczynia bazaltowe i gliniane porzucane w nieładzie, brak porządku w domach, pozwalają przy-

puszczać, że miasto przeżyło jakiś gwałtowny najazd wroga, który zamienił je w ruinę. Był to najazd Teglafalassara III, w 732 r. Pod trzecią warstwą znaleziono wiele naczyń z IX i VIII w., wskazujące na pewną świetność i dostatek miasta. Czwartą warstwą ukazała ruiny miasta z czasów panowania króla izraelskiego Achaba, a więc mniej więcej druga połowa IX w. Najważniejszą budowlą z tego okresu był odkopany wielki budynek o dwóch rzędach jednolitych kolumn, każda po 9 filarów. Filary miały wysokość 2 m. Był to jakiś budynek użyteczności publicznej, a nie jak chciał J. Garstang resztki stajni Salomona. Najważniejsze jest to, że pod tymi 4 warstwami dopatrzono się

jeszcze 3 warstw miast jeszcze starszych, bo pochodzących z wieku żelaznego. W wyżej przekopanych 4 warstwach odnaleziono szereg naczyń i różnych przedmiotów, z których najważniejsze są: kościana rączka berła pokryta ciekawymi oryginalnymi rzeźbami, oraz postać o 4 skrzydłach w stylu fenickim, dzierżąca w ręku drzewo żywota.

2. Wykopaliska prowadzone po zachodniej stronie wzgórza (odcinek B) w samym centrum miasta naprowadziły archeologów na ślady wielkich i licznych fortyfikacji. Odkryto kilka fortów budowanych jedno nad drugimi. Najmłodsze forty pochodzą z okresu helleńskiego, najstarsze dotychczas odkopane (jeszcze wszystkich nie odkryto) prawdopodobnie z IX w. Najciekawszą jest cytadela zbudowana na przełomie VIII i VII w. w kształcie kwadratu z dziedzińcem w środku. Otaczały ją małe pomieszczenia mieszkalne. Przebudowywana kilka razy w ostatnim swoim wydaniu służyła prawdopodobnie za garnizon dla małego oddziału kawalerii, jak można wnioskować z licznych żłobów przylegających do owej budowli. Z okresu panowania izraelskiego nad Hacorem, odkryto jeszcze na tym samym terenie część wielkiego muru izraelskiego i odosobnioną, podzieloną na dwie części strażniczą wieżę.

3. Najważniejszych wykopalisk dokonano na prostokątnym płaskowzgórzu, na południowo-zachodnim jego odcinku (t. zw. odcinek „C“). Wykopaliska przyniosły rewelacyjne wyniki: przede wszystkim odkryto szczątki wspaniale zbudowanego miasta, przechodzącego wszelkie oczekiwania. Domy bogate, posiadające dobrze rozbudowany system kanalizacyjny, podłogi domów ozdobione ceramiką, wewnątrz mieszkań wiele cennych artystycznych przedmiotów, pochodzących z XIII w. Oprócz tego odkryto dwie małe świątynie kanaanejskie, jedna nad drugą pochodzące z XV w. Narazie oczyszczono tylko środkową część świątyń, reszta terenu zajmowanego przez nie czeka na prace w następnym roku. Ale i to co odkryto jest bardzo interesujące. W części tej środkowej świątyni znaleziono bazaltową rzeźbę mężczyzny, prawdopodobnie jakiegoś boga siedzącego na tronie, trzymającego w ręku czarę. W około rzeźby na lewo znajdował się rząd zaokrąglonych u góry słupów kamiennych, z których środkowy posiadał ciekawy rysunek-rzeźbę, przedstawiającą dwie ręce wzniesione w modlitewnym geście do góry pod emblematem boga-półksiężycy z tarczą słoneczną w środku. Z boku owych słupów kamiennych odkryto na bazaltowym kamieniu rysunek-płaskorzeźbę lwa leżącego na tylnych łapach z podniesioną głową i przednimi łapami. Liczne naczynia i rzeźby odnalezione w tych świątyniach, pochodzą z końca XIV i początku XIII w. Zdaniem poważnych archeologów¹⁾ mamy tu do czynienia z ciekawymi zabytkami i wpływami kultury hittyckiej, która jednak w szczegółach i w wykonaniu nosi charakter kanaanejski.

¹⁾ Por. Jigael, Excavations at Hazor, art. w The Bib. Arch. 1956, s. 2—11.

4. Następane wykopaliska prowadzone z drugiej strony prostokątnego płaskowzgórza, na odcinkach „D“ i „E“ miały charakter kontrolny. Celem ich było potwierdzenie danych wykopaliskowych z odcinków A, B i C. Archeolodzy osiągnęły cel, jaki sobie założyli. Wykopane przedmioty noszą te same cechy co i przedmioty znalezione w pozostałych częściach rozkopanego terenu. Stwierdzono, że odkopane budowle pochodzą z XIII w. i zostały wzniesione na ruinach dawnego miasta, które początkami swoimi sięga epoki Hyksosów. Na przestrzeni rozkopanej odkryto liczne cysterny wodne, z których niejedne sięgały 9 m głębokości. Z wydobytych licznych przedmiotów i bogatej ceramiki, najbardziej ciekawe są małe fragmenty dzbana, z napisanymi na nich dwoma literami: „LT“, z alfabetu protosynaickiego. (Alfabet z którego rozwinęło się stare pismo hebrajskie).

Z powyższych wykopalisk można wyciągnąć następujące wnioski: 1. Na przekopanym terenie znajdowało się rzeczywiście przed laty bogate i wielkie miasto Hacor, które w okresie późnego brązu (XV w.) stało u szczytu swej potęgi i było jednym z największych miast w Kanaanie. Zamieszkiwało je ok. 40.000 ludności. Zatem prawdziwą jest wzmianka Ks. Jozuego o tym mieście: „Hacor bowiem przed tem było stolicą wszystkich owych królestw“ (11, 10), t. j. małych księstw kanaanejskich zjednoczonych w jedno państwo, pod władzą króla z Hacor.

2. Hacor zostało podbite i zburzone przez Jozuego i od tego czasu ulegało wpływowi Izraelitów. Wykopaliska potwierdzają ogólnie dziś przyjętą datę wyjścia Izraelitów z Egiptu (połowa XIII) połączoną z najeźdem Jozuego na Hacor, (Joz. 11, 10—13), przeciwko nielicznym zdaniom tych archeologów z J. Garstang'iem na czele, którzy tę datę przesuwają na wiek XV. Koniec potęgi wielkiego Hacoru zbiega się z okresem podboju tego kraju przez Jozuego. Odnalezione liczne przedmioty, noszące na sobie ślady ceramiki myceńskiej pozwalają nam postawić twierdzenie, że wejście Jozuego do Kanaanu było napewno ok. 1200 r.

3. Wykopaliska powyżej omawiane potwierdzają w całej swej rozciągłości dane o Hacorze, jakie posiadamy w dokumentach biblijnych i pozabiblijnych. Biblia wspomina o Hacorze, najwcześniej u *Joz. 11, 10—13*, potem *Sędz. 4, 2. 24* wyznacza początek końcowej fazy podboju ludów kanaanejskich, w *III Król. 9, 15* mówi o odbudowaniu Hacor przez Salomona, zaś w *IV Król. 15, 29* o podboju tego miasta przez Teglafalassara w r. 732. Ostatnia wzmianka historyczna o tym mieście znajduje się w *I Mach. 11, 6*, gdzie czytamy, że Jonatan walczył przeciw Demetriuszowi na równinie Hacor. Był to rok 147 przed Chr. Z dokumentów pozabiblijnych o Hacorze wspominają: Po raz pierwszy egipskie teksty w XIX w., które wymieniają zewnętrznych nieprzyjaciół państwa egipskiego, między innymi także i miasto Hacor. Teksty pochodzące z odkopanego miasta *Mari* (nad środkowym Eufratem) z XVII w. wspominają o posłach wysłanych z Mezopotamii do Hacor. Wskazywałyoby to na to, że Hacor już wtedy było miastem, z którym

wszyscy się liczyli. Faraonowie egipscy *Tutmosis III* i *Amenofis II* wymieniają Hacor wśród miast podbitych. Najciekawsze są wzmianki o omawianym przez nas mieście w korespondencji królów egipskich z *Tell-el-Amarna*. Mamy tam aż cztery listy mówiące o Hacorze i o intrygach poszczególnych królów kananejskich przeciw Egiptowi. Jest to wiek XIV.

Wszystkie wyżej wspomniane dane znalazły całkowite swoje pokrycie w zesłorocznych wykopaliskach prowadzonych na terenie omawianego przez nas miasta. Są one jednak niezupełne, ponieważ prace nie zostały jeszcze ukończone. Czekamy jednak na rezultaty badań obecnego sezonu, które odkryją nam historię Hacoru z okresu od XV do XX w. przed Chr.

Kraków

Ks. STANISŁAW GRZYBEK